

koncepti a v jejím rámci pak zvláště na dialektické zprostředkování mezi subjektivitou a objektivitou, což je jistě jeden z klíčových prvků Hegelových úvah. Dále právem poukazuje na to, že právě v tom spočívá klíč k pochopení Hegelovy modernosti. Jeho závěry, jež deklarovaně vycházejí především z analýzy *Filosofie práva*, jsou však silně zatíženy *Fenomenologií ducha*. Zatímco starší interpreti ještě obecně přijímali názor, že Hegel chtěl ustavit normy a hodnoty (platné pro určitou epochu), moderní badatelé, k nimž Siani náleží, zdůrazňují především „dynamického“ Hegela. Tím ale redukuje Hegelovo myšlení. Zaostávají za Hegelovým náhledem, že pokrok ducha se děje pouze prostřednictvím nepodmíněných nároků na platnost, a nikoli tím, že se jim snažíme vyhnout. Kvůli tomuto postoji zůstává nepochopitelné, že Hegel na jedné straně hlásá teorii „absolutního vědění“, avšak na straně druhé nic absolutního netvrdí. Z hlediska takové perspektivy je pro čtenáře obtížné chápat a kriticky zhodnotit často jednoznačné Hegelovy pozice, jež prezentuje ve svých dílech, mezi nimi i v *Základech filosofie práva*. Máme proto dojem, že moderní interpreti především vkládají do analýz Hegelovy teorie svůj vlastní strach, obavu ze zastávání jednoznačných pozic. Takový postoj však není práv nejen Hegelovu dílu, ale není to ani vhodné východisko dobrého, vědeckého filosofování.

Sborník uzavírá životopisný či spíše anekdotický text Klause Viewega s názvem „Hegel’s Travels To Bohemia“, ve kterém jsou vylíčeny Hegelovy cesty do Čech.

Holger Gutschmidt

Filosofický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Praha
gutschmidt@flu.cas.cz

Luigi Campi – Stefano Simonetta (eds.): Before and After Wyclif: Sources and Textual Influences

Basel, FIDEM 2020. xxx + 260 s.

Anglický filosof a teolog Jan Wyclif (+1384) je osobností, která je dnes již dobře známa jak historikům středověku a reformace, tak i filosofům a historikům myšlení. Důležitou stopu zanechal jeho dílo kromě Anglie zejména v českých zemích. Zde bylo nejpozději okolo roku 1394 recipováno a našlo si své příznivce na pražské univerzitě, kde zaujalo zejména mladší členy českého univerzitního národa. Učence, mezi nimiž najdeme Stanislava ze Znojma, Štěpána z Pálče, Jana Husa a Jero-

nýma Pražského, nejprve ohromil Wyclifův filosofický realismus. Bylo tomu tak snad i proto, že se tímto učením mohli odlišit od starších českých učenců a zejména od německých univerzitních konkurentů zastávajících méně realistická řešení univerzálií; jak k tomu vcelku nadčasově poznamenal neznámý středověký autor, Češi vždy „hledali zvláštnosti“ [*quesierunt specialitates*].¹ Paralelně i později však čeští univerzitáni recipovali i Wyclifovy další nauky, včetně logiky a teologie, což v Praze vyvolalo četné kontroverze týkající se zejména eucharistie a eklesiologie a vedlo například k upálení Jana Husa a Jeronýma Pražského na církevním koncilu v německé Kostnici (1415 a 1416).

Uvedené propojení anglického a českého prostoru v pozdním středověku představuje pro moderního badatele výhodnou konstelaci, neboť většina vydávaných vědeckých textů o Wyclifovi může mít relevanci pro české prostředí a naopak texty o českém myšlení této doby jsou často důležité i pro badatele věnující se Wyclifovi. Nejinak je tomu v případě recenzované knihy, která vychází z konference *Before and After Wyclif: Sources and Textual Influences*, uspořádané editory knihy mezi 12. a 13. zářím 2016 na Filosofické fakultě Milánské státní univerzity (Università degli Studi di Milano), a navazuje na knihu *John Wyclif: Logica, politica, teologia*² vycházející z konference uspořádané v roce 1999 tamtéž. Editoři svazku nejsou v oboru žádnými nováčky. Stefano Simonetta publikoval mnoho studií, a to nejen k Wyclifovi, a aktuálně vydal knihu *Il pensiero di John Fortescue*;³ Luigi Campi je expertem v oblasti Wyclifova myšlení se zájmem o bohemikální texty, publikoval mimo jiné edici Wyclifova traktátu *De sciencia Dei*.⁴

Recenzovaný svazek obsahuje devět studií, kterým předchází hutný úvod varující nejprve před některými omyly, které stále zatěžují populárněji laděné publikace o Janu Wyclifovi, ale někdy i vědecké diskuse. Pro editory tyto mýlky představují odrazový můstek pro uvedení do Wyclifova působení univerzitního učence i radikálního kritika soudobé církve, což dokumentují rozsáhlými poznámkami pod čarou, jež zahrnují odkazy na nejnovější literaturu i citáty ze středověkých děl. Čtenář se například dozvídá, že Wyclif postupem času vyřadil Aristotela z panteonu svých autorit a naopak jej kritizoval, aby oponoval některým metodologickým a epistemologickým trendům své doby, či je v knize upřesněno, v jakém vztahu byl Wyclif vůči překladu Bible do angličtiny (pravděpodobně se na něm přímo vůbec nepodílel, ale mohl inspirovat jeho přípravu), což později vedlo k jeho přezdívkě „jitřenka reformace“. Úvod následně představuje nedávné pokroky ve výzkumu Wyclifových textů, s důrazem na filosofii a logiku a také na konferenční a projektové

1 Viz Bartoš, F. M., *Husitství a cizina*. Praha, Čin 1931, s. 255.

2 Fumagalli Beonio Brocchieri, M. – Simonetta, S. (eds.), *John Wyclif: Logica, politica, teologia*. Florence, SISMEL 2003.

3 Simonetta, S., *Il pensiero di John Fortescue. Costituzione, legge e teoria della proprietà nell'Inghilterra del Quattrocento*. Roma, Carocci 2021.

4 Wyclif, J., *De scientia Dei*. Ed. L. Campi. Oxford, Oxford University Press 2017.

aktivity vázané jak k Wyclifovi a k edicím jeho textů, tak i k jeho recepci v Českých zemích. Poslední část úvodu je pak věnována zevrubnému souhrnu obsahu jednotlivých příspěvků.⁵

Soubor studií zahajuje text Marka Thakkar „Wyclif’s *Logica* and the *Logica Oxoniensis*“, který v několika ohledech významně zpřesňuje závěry dosavadního výzkumu. Thakkar se v článku zabývá Wyclifovými logickými pracemi, které vyšly v letech 1893–1899 pod souhrnným označením *Tractatus de logica* ve třech svazcích a na jejichž nové edici pracuje. V prvním svazku se nachází *Logica* a dále počátek souboru, který je označený jako *Logicae continuatio*, konkrétně traktát první a druhý. V dalších dvou svazcích byl vydán traktát třetí. V této optice tedy tři svazky obsahují buď jedno dílo (*Tractatus de logica*), nebo dva odlišné spisy (*Logica* a *Logicae continuatio*). Thakkar i na základě pečlivé práce s rukopisy ukazuje, že jde o dvě odlišná díla, která na sebe přímo nenavazují, neboť označení *Logicae continuatio* nemá v rukopisech oporu a bylo třem traktátům přidělené uměle moderním editorem. Po diskusi rukopisné evidence a obsahu obou textů, z nichž *Logica* je souborem krátkých úvodů do různých témat z oblasti logiky (např. kategorie, univerzálie, teorie supozice) a druhý později vzniklou pokročilou učebnicí logiky, jejíž tři traktáty se zabývají různými aspekty důkazů výpovědí [*probationes propositionum*], dochází Thakkar k velmi rozumnému návrhu nového pojmenování: *Logica* by se dle něj měla nadále nazývat *Tractatuli logice* (*Krátká logická pojednání*) a tři traktáty by mohly nést název *Tres tractatus de probationibus propositionum* (*Tři traktáty o důkazech výpovědí*).

Zpřesňování některých úsudků z dosavadního bádání věnovaného Wyclifovým logickým textům postupuje i dalšími částmi Thakkarovy studie. Autor v nich ukazuje, že zdrojem Wyclifových *Tractatuli* byly logické traktáty spojené s *Logica Oxoniensis* (*Oxfordskou logikou*), která jako soubor textů vznikala a postupně se vyvíjela od poloviny 14. století.⁶ Dle Thakkar je pro Wyclifovu adaptaci typické, že se rozhodl nahradit strohé příklady *Oxfordské logiky* („*homo currit*“) vlastními příklady, které více zaujmou, neboť se týkají ctností a neřestí či hříchů a křesťanské lásky. Thakkar o tom soudí, že se Wyclif snažil učinit pro studenty logiku zajímavější pomocí příkladů z „reálného“ světa, což opírá o Wyclifova vlastní vyjádření, dle kterých z pedagogických důvodů zamýšlel vybrat příklady z Písma.

Čtenáře znalého českého prostředí ihned napadne, že podobný záměr měl i autor „husitské“ sbírky *Collecta de probationibus propositionum* (*Sbírka o důkazech výpovědí*), založené na Wyclifových logických traktátech a několika textech Jana Tarteuse. Český autor sbírky výslovně uvádí, že k textům přispěl prakticky jen tím,

5 Vzhledem k povaze *Filosofického časopisu* se v následujícím zaměřím zejména na studie týkající se středověké filosofie a jen krátce zmíním texty zabývající se homiletikou a dalšími tématy.

6 Viz Rijk, L. M. de, *Logica Oxoniensis; An Attempt to Reconstruct a Fifteenth Century Oxford Manual of Logic. Medioevo. Rivista di Storia della Filosofia Medievale*, 3, 1977, s. 121–164.

že věty s příklady zaměnil za příklady z Písma svatého, čímž de facto rozšířil Wyclifovy snahy z *Tractatuli logice* i na traktáty *de probationibus propositionum*.⁷

Konečně se Thakkar zabývá zásadním tématem ve výzkumu Wyclifova myšlení, totiž vztahem mezi Biblií a logikou oxfordského myslitele. Nejprve ukazuje, že se moderní badatelé domnívají a jako „refrén“ opakují, že Wyclifovým záměrem v *Tractatuli* bylo vyextrahovat logiku z Písma. Dle Thakgara je to však opakované nedorozumění. Střízlivému čtení Wyclifova záměru v *Tractatuli* by dle něj odpovídalo, že Wyclif z Bible vyextrahoval věty s příklady [*propositiones*], a nikoli důkazy těchto vět [*probationes*]. Na Thakkarově práci je pozoruhodná jeho filologická i paleografická jistota, kterou nedávno osvědčil i v kritické recenzi na překlady Wyclifových děl, přesněji *Triologu* a vybraných částí dalších traktátů.⁸

Následující dvě studie se kromě Wyclifa týkají i jeho předchůdců (Waltera Burleye), ale zejména jeho oxfordských následovníků, tzv. oxfordských realistů. Tato nejvýznamnější realistická skupina myslitelů pozdního středověku (do které patřili Robert Alyngton, William Milverley, William Penbygull, Johannes Sharpe, John Tarteys, Roger Whelpdale a také Pavel z Benátek) navazovala na Wyclifa, pokud jde o realistickou metafyziku (reálná existence univerzálií v jednotlivinách a jejich pouhá formální odlišnost; predikace v logice je v první řadě reálný vztah mezi metafyzickými entitami),⁹ a rozvíjela ji do té míry, že se s Wyclifem v různých ohledech rozcházela. K poznání jejich myšlení v posledních několika desítkách let významně přispěl Alessandro Conti, který do zde recenzovaného svazku přispěl studií „Oxford Realists' Criticism of Walter Burley's Last Theory of Proposition“. Conti zde užívá Burleyho stanovisko jako odrazový můstek k výzkumu myšlení oxfordských realistů, přičemž se zabývá zejména posledním z jeho výše uvedených společných znaků, tj. realistickou logikou a s ní souvisejícím názorem, podle kterého jsou jazyk, myšlení a skutečný svět izomorfní.

Conti čtenáře nejprve provádí stanovisky Burleyho a Wyclifa, načež navazuje postojem Pavla z Benátek. Dle autora byl Pavel z Benátek otevřený i pohledům méně realistických autorů a vytvořil teorii reálné identity a formální odlišnosti, která je odlišná od Wyclifovy koncepce. Oproti Wyclifovi, který zastával „panpropoziționalismus“, tedy názor, podle kterého cokoli existuje, je výpovědí [*proposition*],

7 Této skutečnosti si všímá i Mark Thakkar. Viz Thakkar, M., *Wyclif's Logica and the Logica Oxoniensis*. In: Campi, L. – Simonetta, S. (eds.), *Before and After Wyclif: Sources and Textual Influences*. Basel, FIDEM 2020, s. 24, pozn. č. 94. Ke sbírce *Collecta de probationibus propositionum* viz Šmahel, F., *Eine hussitische Collecta de probationibus propositionum*. In: *týž, Die Prager Universität im Mittelalter / Charles University in the Middle Ages*. Leiden – Boston, Brill 2007, s. 581–598.

8 Thakkar, M., *Duces caecorum: On Two Recent Translations of Wyclif. Vivarium. A Journal for Medieval and Early-Modern Philosophy and Intellectual Life*, 58, 2020, No. 4, s. 357–383.

9 Viz např. Conti, A., *Paul of Venice*. In: Zalta, E. N. (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2017 Edition)*. Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/paul-venice/>; [cit. 21. 9. 2021].

byl Pavel z Benátek podobně jako další oxfordští realisté zastáncem teorie *complexe significabile*. Badatelům, kteří zatím neměli možnost studovat realistickou logiku této pozdně středověké školy, může Contiho příspěvek posloužit jako úvod do problematiky, ze kterého se lze poučit o základní literatuře k tomuto tématu.

Toto téma bylo významné i pro české pokračovatele Wyclifa, např. Štěpána z Pálče a Jeronýma Pražského, kteří byli také zastánci realistické logiky.¹⁰ Do jaké míry ovlivnili oxfordští realisté nauky českých příznivců Wyclifovy logiky a filosofie stále není zcela jasné. V Čechách byly zcela jistě dostupné jejich traktáty, jež se do dnes dochovaly ve středověkých rukopisech. O tom, že čeští myslitelé oxfordské realisty četli a recipovali, svědčí například výpůjčka z Alyngtonova spisu o kategoriích u Jeronýma Pražského,¹¹ či zmínka Alyngtonovy teorie v marginálním komentáři k výše uvedené sbírce *Collecta de probationibus propositionum*.¹²

Jiným aspektem myšlení oxfordských realistů se v následující studii „Atomism at Oxford after John Wyclif: The Case of Robert Alyngton and Roger Whelpdale“ zabývá Aurélien Robert. Jak připomíná v úvodu, v roce 1985 se o Wyclifových filozofických názorech prakticky nic nevědělo. To se za uplynulých 35 let v řadě ohledů podařilo změnit, a to i pokud jde o myšlení jeho oxfordských následovníků. Téma atomismu, respektive atomistické koncepcí kontinua v dílech oxfordských realistů, však stále představuje relativně málo známý terén – a Roberta studie je prvním krokem k poznání dějin recepce Wyclifova atomismu v Oxfordu. Autor se v ní nejprve stručně věnuje Wyclifovu matematickému atomismu, který vychází z filozofické interpretace biblické Knihy moudrosti 11:20 (21): „Ale ty jsi všechno uspořádal s mírou, počtem a váhou.“ Dle Wyclifova názoru jsou atomy nemateriální a bez jakékoli kvality, jsou zcela nedělitelné a jsou jako body. Atomů je omezený počet – daný při stvoření univerza v prvním okamžiku – a je z nich vše složené, včetně geometrických obrazců. Dle Roberta se Wyclif svou koncepcí řadí k neopythagorejské a platónské tradici a podřizuje přírodní filosofii matematice a metafyzice. Hlavními

10 Srov. např. Štěpán z Pálče, *Commentarius in I–IX capitula tractatus De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*. Ed. I. Müller. Praha, Filosofia 2009, s. 84–86; a Jeroným Pražský, *Utrum veritas generalis sit signanda pro quacunq[ue] propositione vera denominanda*. In: Šmahel, F. – Silagi, G. (eds.), *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones, Polemica, Epistulae*. Turnhout, Brepols 2010, s. 8–11, ř. 107–186.

11 Jeroným Pražský, *Utrum a parte rei universalis sit necessarium ponere pro mundi sensibilis armonia*. In: Šmahel, F. – Silagi, G., *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones, Polemica, Epistulae*, c.d., s. 90–91, ř. 158–221. Srov. Pavlíček, O., *Two Philosophical Texts of Jerome of Prague and his Alleged Designation of Opponents of Real Universals as Diabolical Heretics*. *Filozofický časopis*, 59, 2011, Special Issue 3: *The Bohemian Reformation and Religious Practice Vol. 8* (eds. David, Z. V. – Holeton, D. R.), s. 70–73.

12 Anonym, *Commentarius ad Collectam de probatione propositionum*, rukopis. Praha, NK ČR, VIII F 16, fol. 131bis r: „Sciendum est, quod hic accidens capitur pro noticia seu intentione relicta in rebus, et non pro ipsa substantia. Sed hic est sciendum secundum Magistrum Robertum Alingtonem, quod significatum secundarium superaddit super hec tertia significata secundaria (...).“ K tématu jsme spolu s dr. Miroslavem Hankem v roce 2017 vystoupili na workshopu v St. Andrews.

zdroji jeho interpretace je Platónova koncepce látky ovlivněná Chlacidiovým komentářem k *Timaiovi*, ale také Augustinem a Robertem Grossetestem. Pro Wyclifovu koncepci je důležité, že je motivována teologicky a má teologické konotace; například nezničitelnost atomů vedla Wyclifa k odmítnutí transsubstanciaci. Právě proto teze spojené s jeho atomismem tvořily součást odsouzení učení oxfordského myslitele na koncilu v Kostnici.

Ve druhé části své studie se Robert věnuje atomismu u Alyngtona a Whelpdalea. První z uvedených myslitelů atomismus obhajoval v kontextu svého pojednání o kategoriích a kvantitě coby prvnímu akcidentu materiální substance, který určuje povahu dalších akcidentů. Autor studie probírá, jakým způsobem Alyngton o atomismu uvažoval, a poukazuje jak na shodné, tak na odlišné znaky jeho koncepce a Wyclifova atomismu. V Robertově pojednání se zrcadlí jeho výborná znalost dobových textů, takže teorie oxfordských realistů uvádí do kontextu myšlení Waltera Burleyho a také Grossetestovy teorie světla.

Alyngtonova teorie dle Roberta připomíná Wyclifův matematický atomismus – sdílí s ním základní myšlenky, ale není stejná. Oproti tomu Whelpdaleův traktát *De compositione continui ex non quantis* (*O složení kontinua z ne-quantit*) Robert označuje za nejdůležitější a nejdetailejší obranu Wyclifova matematického atomismu, která byla výrazně rozšířena zejména v Čechách, neboť z dochovaných pěti rukopisů jsou tři bohemikálního původu. Vzhledem k tomu, že několik textů z pražských kvodlibetů má v názvu podobná slova a zabývá se stejným tématem, nadhazuje Robert možnost, že byl Whelpdaleův traktát v Praze užíván jako příručka k obraně Wyclifova atomismu.¹³ Whelpdale materiál načerpaný z Wyclifa kvůli lepší přehlednosti přestrukturoval, přičemž Robert se ve své studii omezuje na první kapitolu, jež nese stejný název jako celý traktát. Podle jeho názoru je Whelpdaleova ontologie ve srovnání s Alyngtonovou více novátorská a komplexnější. Matematické entity v ní mají svůj vlastní substrát, tedy cosi, co má formu matematického bodu, přímkou, povrchu či tělesa, zatímco přirozené body, přímkou atd. mají odlišný subjekt, kterým je materiální substance mající formu přirozeného bodu, přímkou, povrchu či tělesa. Z uvedeného vyplývá, že Whelpdale musel – stejně jako Wyclif a Alyngton – řešit, jaký je vztah mezi matematickými a přirozenými entitami.

Dle Roberta není pochyb o tom, že někteří filosofové v Oxfordu před Wyclifovým odsouzením v Kostnici obhajovali a rozvíjeli jeho atomismus, a je pozoruhod-

13 Všechny uvedené texty souvisí s Knínovým kvodlibetem, konaným na artistické fakultě pražské univerzity v roce 1409, který je předmětem zkoumání projektu Grantové agentury ČR, jenž v současné době řeším na Filosofickém ústavu Akademie věd ČR. Srovnání s textem Whelpdaleova traktátu, který Robert spíše útržkovitě uvádí v poznámkách své studie, odhalilo četné obsahové podobnosti s kvestií Petra z Nahošic (rukopis Praha, NK ČR, X H 18, fol. 165v–168r), nikoli však doslovné přejímky. Pro jistější zjištění bude třeba podrobněji prozkoumat Whelpdaleův dosud nevydaný traktát. K Robertem zmíněným textům lze dodat např. kvodlibetní přípravu *Utrum continuum componi ex non quantis sit possibile* v rkp. Praha, NK ČR, v H 13, fol. 229v–230v.

né, že se při tom, na rozdíl od Wyclifa, zdrželi teologických či náboženských témat a motivací. Jejich záměrem bylo především podat pevnější a systematictější výměr jak matematické, tak fyzikální reality, ačkoli se jim některé otázky v daných textech nepodařilo uspokojivě vyjasnit. Aurélian Robert je se svým výzkumem těchto často dosud nevydaných textů teprve na počátku a v jeho studii se objevuje i řada nejistot a otázek, které snad budou postupně – spolu se zpřístupňováním textů – ubývat. Jisté však jde o průkopnický počín a jednu z nejdůležitějších studií v recenzované knize.

Zatímco předchozí studie zkoumaly zejména Wyclifovu koncepci a nauky jeho oxfordských následovníků, text Stephena Laheye „Stanislaus of Znojmo and the Ecclesiological Implications of Wyclif's Divine Ideas“ je věnován recepci Wyclifovy teorie o Božích idejích na pražské univerzitě, konkrétně u Stanislava ze Znojma (+1414). Tento pražský filosof a teolog patřil mezi osobnostmi českého univerzitního národa, které pozitivně recipovaly některé Wyclifovy nauky, k nejnámennějším a nejstarším. Sepsal řadu důležitých filozofických i teologických traktátů, přičemž pokud jde o první z nich, lze zmínit např. traktáty *De universalibus*, *De vero et falso* či *De felicitate*. Laheyho záměrem je ukázat Stanislavovu nauku o idejích v kontextu individuace jednotlivin a objasnit její souvislost s lidskou spásou. Ta je spojena s velkým Wyclifovým eklesiologickým tématem, konkrétně s myšlenkou, že církev je neviditelným společenstvím pouze těch lidí, kteří jsou předurčeni ke spáse, což silně rezonovalo v českém prostředí zejména u Jana Husa, Stanislavova žáka.

Lahey si všímá, že Wyclifova metafyzika byla často označována za deterministickou, přestože Wyclif sám se prostřednictvím subtilních upřesnění snažil této nálepce vyhnout. Také v Čechách se jeho metafyzické nauky zjednodušovaly, což však nebyl případ Stanislava ze Znojma, který podle Laheyho dobře chápal i subtility a drobné nuance, jež byly pro správné pochopení Wyclifových textů klíčové. Jak tvrdí Lahey, Stanislav svou nauku o idejích koncipoval odlišně od Wyclifa,¹⁴ přičemž hlavní změnou bylo zavedení idejí takových fenoménů, jako je například teplo, pro všechny stupně tepla. V takovém vidění jedné ideji tepla odpovídají všechny hodnoty tepla. Dále Lahey dovozuje, že pokud jde o individuaci, je u Stanislava patrná podobnost s Dunsem Scotem. Zatímco Wyclif upřednostňuje definici jednotlivin prostřednictvím predikací, Stanislav podle Laheyho preferuje „ontologický přístup“, v jehož rámci jsou jednotliviny složeny ze společných přirozeností a individualizující *haecceitas*.¹⁵

14 V samotném závěru své studie Lahey připouští, že nemáme žádný spolehlivý důkaz o tom, že by Stanislav svou metafyziku formuloval odlišně právě proto, aby se vyhnul Wyclifovu determinismu.

15 Lze dodat, že i u Stanislava je velmi důležitý systém typů predikací, o kterém hovoří například ve 13. kapitole stejného traktátu, se kterým pracuje Lahey (Stanislav ze Znojma, *De universalibus*. Ed. M. H. Dziewicki. London, Trübner 1905, s. 80 nn).

Podle Laheyho Stanislav zastával názor, že idea má dvojí schopnost – reprezentuje stvořenou věc v Boží mysli a zároveň jejím prostřednictvím Bůh tvoří danou věc. Na základě výše uvedeného Lahey dovozuje, že existují i ideje agregovaných entit, jako je církev; věčná neměnná idea v Boží mysli by v takovém případě reprezentovala *haecceitas* církve jako stvořené entity. Dle Laheyho přítomnost takové ideje v Boží mysli vyplývá z textů Wyclifa i Stanislava, ačkoli ji ani jeden z těchto myslitelů nikde explicitně nezmiňuje. Lahey však upozorňuje na fakt, že ji ani nevyučují a jejich filosofické systémy takovou ideu umožňují. To jsou však zjevně spíše slabší argumenty. Lahey následně při interpretaci několika pasáží Stanislavových textů zastává názor, že se pražský učenec záměrně vyhýbal některým teologickým spekulacím o skrytých pravdách, k nimž podle Laheyho patřily i spekulace o absolutní nutnosti predestinace a s nimi související pojednání o Boží ideji církve jako skupiny lidí předurčených ke spáse.

Z Laheyho textu je možné nabýt dojmu, že Stanislav ve svých filosofických výkladech skutečně nevycházel pouze z Wyclifovy koncepce a že zdrojem jeho metafyziky byly i proudy skotistické filosofie.¹⁶ Můžeme dodat, že čeští příznivci Wyclifa – alespoň v počátcích recepce jeho myšlení – uznávali i další formy realismu. Lze to ukázat na textu Štěpána z Pálče, kterého Lahey k roku 1408/1409 považuje za „chráněnce“ [protégé] Stanislava ze Znojma. Pálče ve své rané kvestii o univerzáliích (*Utrum universale sit aliquid extra animam preter operationem intellectus*), pocházející přibližně ze stejné doby jako Stanislavův traktát *De universalibus*, totiž řadí realismus, patrně inspirovaný Dunsem Scotem, a také realismus Alberta Velikého, mezi „pěkné názory“ [*opinioniones pulchrae*].¹⁷

Laheyho článek uzavírá blok filosoficky laděných studií, za kterými následuje rozsáhlý text Iana Levého „The Words of Institution and Devotion to the Host in the Wake of Wyclif“ věnovaný eucharistickým diskusím v desetiletích následujících po Wyclifově smrti. Jako výchozí bod klade otázku po tom, k čemu přesně při mši dojde, když kněz pronese formulí „Hoc est corpus meum“. Kromě Wyclifovy koncepce se Levy zabývá naukou Williama Woodforda, Thomase Nettera, anglických wyclifitů a také diskusemi v Čechách, kde proti sobě nestálo jen pojetí římských katolíků a husitů, ale také odlišné názory jednotlivých reprezentantů utrakvistického hnutí. Tato pasáž studie se zabývá názory táborského kněze Jana Němce ze Žatce a Jakoubka ze Stříbra a je následována závěrečnou částí, jež mapuje anglické reakce na wyclifitskou eucharistickou teologii.

16 Při této příležitosti nelze nezmínit stále relevantní analýzu (Sousedík, S., Pojem „*distinctio formalis*“ u českých realistů v době Husově. *Filosofický časopis*, 18, 1970, č. 6, s. 1024–1029), která dokládá vliv myšlení Dunse Scota na Stanislava ze Znojma.

17 Rkp. Vídeň, Österreichische Nationalbibliothek, fol. 65r–66r. Edice s úvodní studií vyjde v: Pavlíček, O., Stephen of Pálče's Works on Universals, with a Critical Edition of His Question. *Utrum universale sit aliquid extra animam preter operationem intellectus*. *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge*, 88, 2021, s. 287–336.

Druhý významný blok zde recenzovaného svazku tvoří příspěvky spojené s katechetstvím. Sean Otto se nejprve věnuje Wyclifovým polemikám s monastickými řádmi a všimá si mimo jiné toho, že Wyclif při formulaci svých výhrad velmi intenzivně využíval texty nejvýznamnějších členů těchto řádů, například dominikánů Tomáše Akvinského či Viléma Peraldua. V následující studii se Kantik Ghosh zabývá sbírkou 294 anglicky psaných kázání známých jako „English Wycliffite Sermons“, přičemž poukazuje i na jejich vztah k latinsky psaným kázáním, které Wyclif sepsal na sklonku svého života. Jindřich Marek se poté zabývá recepcí Wyclifových myšlenek v textech Jakoubka ze Stříbra. Ve svém příspěvku ukazuje, jak Jakoubek užíval Wyclifovy myšlenky ve svých dílech a jak se jeho přístup k Wyclifovým textům v průběhu let měnil. Ponecháme-li stranou soupisy pramenů a literatury a rejstřík, celý svazek zakončuje Graziana Ciolaová textem „The Apologue of the Birds“. V něm tato badatelka – známá především svým zájmem o pozdně středověkou nominalistickou logiku – překvapivě pojednává o důležitém exemplu užitém Wyclifem ve spise *De civili dominio*. Exemplum, které Jean Froissart připsal Jeanu de Roquetaillade, stojí na narativu o tvorovi, který nemá peří, načež se s ním ostatní ptáci z lftosti podělí o své vlastní. Původní neopeřenec však zpychne a začne se chovat nepřístojně ke svým dárcům, kteří reagují tím, že si vezmou své peří zpět. Ciolaová se zabývá původem tohoto exempla u Wyclifa i v širší tradici, která sahá až do 18. století.

Kniha *Before and After Wyclif* vznikla na základě konference, které se zúčastnili i další badatelé, včetně autora této recenze. Jak už se to při podobných akcích stává, ne všichni účastníci byli schopni odevzdat studie založené na referátu, a kniha tedy může působit jako prostý tematický sborník. I pokud by čtenář nabyl takového dojmu, je třeba zdůraznit, že svazek obsahuje hodnotné texty, z nichž některé výrazně mění dosavadní poznání a jiné jej významně posouvají, takže publikace je dobrým příspěvkem k probíhajícímu vědeckému diskusím. Z hlediska přínosu k poznání filosofického myšlení je na místě vyzdvihnout precizní studii Marka Thakkara a průkopnický počín Auréliana Roberta. Dobrou zprávou pro výzkum pozdně středověkého univerzitního myšlení s ohledem na pražskou univerzitu je i skutečnost, že se mnozí zahraniční badatelé čím dál více orientují na tuto oblast a považují ji za důležitou komponentu svých badatelských profilů.

Ota Pavlíček

Filosofický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Praha
ota.pavlicek@flu.cas.cz